

Ткачук С. І.

Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

УДК 37.022

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ ПРОФЕСІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ
УЧИТЕЛІВ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ ДО ФОРМУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ
КУЛЬТУРИ В УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ**

В статті розкривається сучасний стан та психолого- педагогічні основи формування технологічної культури учнів в загальноосвітніх закладах і процес підготовки майбутніх учителів трудового навчання. Аналізуються рівні технологічного компонента культури педагогічної діяльності.

Сучасний етап розвитку педагогічної освіти України визначається тенденціями до інтеграції в європейський освітній простір. Подальша демократизація системи освіти, її гуманізація, здійснення особистісно-орієнтованого підходу до учня зумовлюють істотні зміни освітніх пріоритетів і висувають принципово нові вимоги до професійно-педагогічної підготовки вчителя.

Школа сьогодення переживає неоднозначний процес становлення відходу від уніфікації до стандартизації навчально-виховного процесу. В зв'язку з цим переосмислюються цінності, долаються консерватизм і стереотипи мислення.

Стрімкий розвиток виробництва, різноманітної техніки – це один з характерних факторів сучасного періоду соціально-економічного розвитку суспільства. День за днем розробляються нові технології, за якими виготовляються вдосконалені технічні об'єкти. Розвиток всіх сфер виробництва неможливий без підготовки кваліфікованих кадрів, а це в свою чергу залежить від рівня загальної і спеціальної освіти.

Сучасні соціальні умови підвищують вимоги до професійного рівня спеціаліста, націлюють на формування особистості ініціативної, самостійної, наділеної творчим мисленням. Гостро стоїть проблема розвитку творчих та

індивідуальних здібностей особистості, творчої уяви, інтуїтивного мислення, оригінальних способів дії, відходу від стандартів.

У зв'язку з цим, в останні роки і почався перехід від традиційної системи освіти, що вже не задовольняє потреб людини і суспільства, до нової. Для того, щоб розробляти інноваційні методики перш за все необхідно аналізувати зміст дисципліни, вдосконалювати його, визначати зв'язки з іншими дисциплінами.

Фахова досконалість сучасного вчителя, зокрема вчителя трудового навчання все більше характеризується рівнем його педагогічної культури, що визначає ефективність педагогічних дій.

Стає очевидним, що досягнення мети сучасної освіти пов'язане з особистісним потенціалом як учителя так і учня, їх загальною культурою, від рівня їх розвитку залежить майбутнє держави. Перехід до нової освітньої парадигми, важливим фактором якої є культура, виховання «людини культури», визначає орієнтири не лише вищої але і загальноосвітньої школи.

Розвиток науки і техніки дає учителям та учням нові форми комунікації, нові типи вирішення абстрактних і конкретних завдань, перетворюючи вчителя з авторитарного транслятора готових ідей у натхненника інтелектуального та творчого потенціалу учня. Майбутнє має бути за системою навчання, що вкладалася б у схему учень — технологія — учитель, за якої викладач перетворюється на педагога — методолога, технолога, а учень стає активним учасником процесу навчання. Педагогічна майстерність сучасного вчителя має розвиватись «не через забезпечення його великою кількістю рецептурних посібників і широке використання ним готових поурочних розробок. Йому потрібні передусім фундаментальні знання з базового предмета, висока загальна культура і ґрунтовна дидактична компетентність». Звернення до історії розвитку виробництва дає підстави припустити, що розвиток будь-якої галузі діяльності людини відбувається за такою схемою: Випадковий досвід — ремесло — технологія. Виготовлення будь-якого продукту проходить кілька етапів, починаючи від перших, невмілих спроб і закінчуючи певним, добре продуманим способом виробництва з використанням технічних або інших засобів виробництва

під керівництвом людини. Можна припустити, що відмінність між технологією і методикою в сфері освіти полягає в тому ж, в чому відмінність між технологією й ремісництвом у виробничій сфері. Тобто це відмінність між високопродуктивним машинним виробництвом і порівняно низькоефективною ручною працею. На думку деяких дослідників, технологію від методики відрізняють «два принципових моменти: гарантія кінцевого результату й проектування майбутнього навчального процесу. Педагогічна технологія — набір процедур, які поновлюють професійну діяльність учителя і гарантують кінцевий запланований результат». Окрім того, за технологічного навчання відсутні безліч «якщо»: якщо талановитий вчитель, талановиті діти, багата школа. «Методика виникає в результаті узагальнення досвіду або впровадження нових засобів. Технологія ж проектується, виходячи з конкретних умов, та орієнтується на заданий, а не на передбачуваний результат». Технологія, на відміну від методик, не допускає варіативності, з неї не можна викинути якісь елементи. Технологічний підхід не допускає пошукової діяльності, проб, тут не може бути помилок. Для технологічного навчання обов'язковим є постійний зворотний зв'язок, внесення виправлення та змін у подальшу діяльність.

Фахова досконалість сучасного вчителя все більше характеризується рівнем його педагогічної культури, що визначає ефективність педагогічних дій.

Технологічна культура як складник професійності вчителя відображає його здатність приймати рішення та діяти відповідно до особливостей застосування сучасних новітніх педагогічних технологій.

У сучасних психолого-педагогічних дослідженнях приділяється значна увага певним аспектам професійної підготовки майбутнього вчителя, зокрема змістові педагогічної освіти (А.М. Алексюк, А.М. Бойко, С.У. Гончаренко, В.І. Євдокимов, М.Б. Євтух, І.А. Зязюн, В.І. Луговий та ін.), вдосконаленню технологій навчання майбутнього вчителя (В.І. Бондар, О.Г. Мороз, О.Я. Савченко та ін.), підготовці майбутніх учителів до формування творчої особистості учня (В.О. Моляко, С.О. Сисоєва), професійній готовності до педагогічної праці (К.М. Дурай-Новакова, Л.В. Кондрашова, В.О. Моляко,

В.О. Сластьонін), педагогічній компетентності як сукупності якостей, що визначають ефективність професійно-педагогічної підготовки (В.П. Бездухов, Ю.В. Варданян та ін.), порівняльному аналізу моделей професійної підготовки вчителя (Н.В. Абашкіна, О.В. Сухомлинська), формуванню професійної культури майбутнього вчителя та окремих її складників (В.М. Гриньова, В.Й. Гриньов, Т.В. Іванова та ін.).

Водночас технологічна культура учня та підготовки вчителя трудового навчання не в повній мірі знайшла своє відображення у психолого-педагогічних дослідженнях. Аналіз наукових розробок з окресленої проблеми засвідчує, що дослідження технологічної культури учня та підготовки вчителя знаходяться в процесі дослідження. Передусім відсутні роботи, в яких науково обґрунтовані саме поняття, зміст, система і чинники формування технологічної культури в учнів та підготовки майбутніх учителів до реалізації даної проблеми.

Особистість вчителя на нашу думку має бути представлена п'ятьма основними потенціалами: пізнавальним, тобто обсягом та якістю інформації, які влаштовують особистість; моральним, обумовленим придбаними особистістю у процесі соціалізації морально-естетичними нормами, життєвими цілями, переконаннями, устремліннями; творчими, обумовленими наявністю вмінь і навичок, здібностями до дії та мірою їх реалізації в певній сфері діяльності та спілкування; комунікативним, котрий оцінюється ступенем товариськості, характером і міцністю контактів, що встановлюються індивідом з іншими людьми, й естетичним, обумовленим рівнем та інтенсивністю художніх потреб особистості, а також тим, як вона їх задовольняє.

Педагогічна діяльність, будучи соціальною за своєю природою, залежить від здібностей особистості, від того, наскільки можливі розвиток і компенсація професійно важливих властивостей. За виразом Б. Теплова: «Під здібностями маються на увазі індивідуальні психологічні особливості, що відрізняють одну людину від іншої. Здібностями називають не всякі взагалі індивідуальні особливості, а тільки такі, котрі мають відношення до успішності виконання якої-небудь діяльності чи багатьох діяльностей, здатності не зводяться до тих знань,

що вже вироблені в даної людини».

Становлення професіоналізму відбувається на основі таких компонентів формування індивідуального стилю педагогічної діяльності:

гностичного - вивчення педагогом об'єкта своєї діяльності (змісту, засобів, форм і методів, за допомогою яких ця діяльність здійснюється, достоїнств і недоліків своєї особистості й діяльності з метою її свідомого вдосконалення);

проектувального - далекі, перспективні цілі навчання й виховання, а також стратегії та способи їх досягнення;

конструктивного - особливості конструювання педагогом власної діяльності й діяльності найближчих цілей учнів з урахуванням навчання й виховання;

комунікативного - специфіка взаємодії викладача з учнями, при цьому акцент робиться на зв'язку комунікації з ефективністю педагогічної діяльності, тобто з досягненням дидактичних цілей;

рефлексивного - уміння педагога організувати як діяльність учнів, так і свою власну.

Причому доцільне об'єднання проектувального та конструктивного компонентів у діяльнісний. Усі компоненти в цій системі можна описати через сукупність відповідних умінь вчителя.

Формування основних механізмів саморозвитку вчителів, таких як педагогічне пізнання, спілкування, адаптація, діяльність, релаксація, рефлексія, неможливе без розвитку основних педагогічних здібностей, а саме:

- здатності до педагогічного пізнання через розуміння вчителем учня, інтерес до дітей, творчість у роботі, спостережливість у стосунку до них;

- здатності до організації педагогічного спілкування через педагогічну вимогливість, педагогічний такт і здатність створювати дитячий колектив;

- здатності до адаптації в нових, швидкозмінливих умовах; здібностей, що характеризують діяльність учителя через змістовність, яскравість, образність і переконливість;

- креативності, що виявляється через творчість, педагогічну імпровізацію, знайдення несподіваного педагогічного рішення та його втілення;

релаксацію та рефлексію своїх здібностей, усвідомленням себе в педагогічній діяльності й оцінкою її ефективності.

Діяльність вчителя повинна реалізовуватися в постійному взаємозв'язку безпосередньо з учнями та педагогічним колективом, що впливає на її характер, коректує і в кінцевому рахунку багато в чому визначає результат праці. Тільки за наявності рефлексивних просторів, у яких учитель відчуває свою значущість, може відкрито говорити про свої досягнення та проблеми, відбувається його становлення як професіонала. Щодо педагогічної діяльності, варто говорити про педагогічний професіоналізм як про ступінь оволодіння загальною й педагогічною культурою. «Професіоналізм діяльності - це якісна характеристика суб'єкта діяльності, що визначається мірою володіння ним сучасним змістом і сучасними засобами рішення професійних задач». При цьому педагог виступає носієм культурних цінностей, головна з яких - це галузь знань, які він викладає, крім того, він ще й носій культури у сфері своєї професії. А наявність професійно-педагогічної культури дозволяє більш продуктивно вирішувати педагогічні задачі.

Компетентність - це наявність у людини знань і досвіду в якій-не будь галузі, тобто це загальний оцінний термін, що позначає здатність до діяльності «зі знанням справи». Зазвичай він застосовується до осіб певного соціально-професійного статусу, характеризуючи міру відповідності їх розуміння, знань і вмінь реальному рівню складності виконуваних ними задач і розв'язуваних проблем.

Виділення ключових компетентностей обумовлене рядом причин:

- вони поєднують у собі інтелектуальну й навичкову складові освіти;
- у понятті «ключові компетентності» закладена ідея інтерпретації змісту освіти, сформованого виходячи з результату;
- ключова компетентність має інтегративну природу, тому що вбирає в себе цілий ряд умінь і знань, що відносяться до широких сфер культури та діяльності (інформаційної, правової й ін.).

Для формування індивідуального стилю педагогічної діяльності важливими є такі компетентності педагога:

1. Ціннісно-змістовна орієнтація особистості: усвідомлення своєї ролі та призначення; потреба та здатність до самореалізації; захоплена побудова життя та професійної діяльності.

2. Комуникативна: володіння технологіями усного та письмового спілкування на різних мовах, у тому числі й комп'ютерного програмування, включаючи спілкування через Інтернет.

3. Інформаційна: уміння самостійно шукати, аналізувати й відбирати необхідну інформацію; нормативно-правове забезпечення педагогічної діяльності; володіння інформаційними технологіями.

Загальнокультурна: знання в галузі національної, загальнолюдської культури; уміння рефлектувати особистісну аксіологічну систему; толерантність до різних етнокультур.

Особистісне самовдосконалення: потреба в актуалізації та реалізації свого особистісного потенціалу; здатність до саморозвитку.

Пізнавально-творча: уміння цілепокладання, планування, рефлексії навчально-пізнавальної діяльності; розвиненість творчих здібностей; здатність самостійно здобувати нові знання.

Соціально-трудова: здатність узяти на себе відповідальність; прояв поєднання особистих інтересів з потребами суспільства; підготовленість до самостійного виконання професійних дій.

Професійна: активна життєва позиція; професійні знання й уміння; професійні особистісні якості; творчі вміння. При цьому основною виступає загальнокультурна компетентність. На основі загальнолюдських цінностей педагог будує систему відносин з учнями, визнаючи їх, виявляє й усвідомлює себе творчою особистістю, спрямовує педагогічну діяльність на розвиток унікальної суті кожного учня й розвиває себе як особистість та як професіонал. Однак такий процес можливий тільки тоді, коли педагог використовує рефлексію.

Із наведених визначень випливає, що рефлексія - це не просто знання чи розуміння суб'єктом самого себе, а і з'ясування того, як інші знають і розуміють «рефлексуючого», його особистісні особливості, емоційні реакції та когнітивні

уявлення. При цьому установка (готовність, налаштованість) педагога на постійний «зворотний зв'язок», на вміння інтерпретувати отриману інформацію з позиції учня, оцінювати результативність і доцільність педагогічних рішень, які він приймає, навчально-виховних задач і соціально-психологічних ситуацій - найважливіша умова розвитку його професіоналізму.

Рефлексія - це здатність зосередитись на собі самому й опанувати самого себе як об'єкт, який має своє специфічне значення - здатність пізнавати самого себе. Отже, рефлексію педагогічної діяльності треба розглядати як якість, властиву всім, хто здійснює педагогічну діяльність. Чим вище рівень рефлексивних умінь, тим вище загальний рівень культури професійної педагогічної діяльності. Найвищий характеризується критичною й адекватною оцінкою різноманітних сторін власної особистості й діяльності, ясним розумінням причин своїх творчих успіхів і невдач, передбаченням розвитку в себе нових якостей.

Рівень рефлексивної саморегуляції педагога відповідає його професійній майстерності і є психологічною основою його педагогічної творчості. Розрізняють такі рівні педагогічної рефлексії:

репродуктивний - педагог може викласти, представити послідовність своїх педагогічних дій на природній, життєвій мові. При цьому педагог не вміє оцінити актуальність і складність педагогічних проблем; уважає будь-яку педагогічну задачу такою, яку легко розв'язати; поведінку й інтелектуальний рівень учнів оцінює суб'єктивно (подобається - не подобається);

аналітичний - педагог уміє проаналізувати свою педагогічну діяльність відповідно до того алгоритму, який освоїв на даний момент. При цьому правильно використовує найбільш відомі категорії психолого-педагогічних наук, здійснює цілеспрямоване педагогічне спостереження, організує досвідну роботу; уміє розробляти (проекувати) та коректувати навчально-програмну документацію; оцінює діяльність учнів за її результатами;

прогностичний - педагог уміє самостійно вичленувати та сформулювати педагогічну проблему, адекватно оцінити її актуальність і складність; уміє вибрати методику аналізу педагогічного процесу з кількох відомих йому;

використовує для аналізу педагогічної й навчальної діяльності загальнонаукові методи, наприклад, системний підхід. На основі проведеного аналізу намічає шляхи, методи та засоби педагогічного впливу. А застосування загальнонаукових методів дозволяє прогнозувати результати цього впливу з більшою чи меншою точністю;

філолофсько-конструктивний - педагог визначає соціальні, загальнолюдські змісти своєї діяльності.

Для характеристики технологічного компонента культури педагогічної діяльності звернемось до визначення «педагогічна технологія». Під цим поняттям розуміють комплексний процес організації педагогічної діяльності, здійснюваний найбільш ефективними засобами та способами взаємодії, що забезпечують процес рішення проблем на всіх етапах педагогічної діяльності (тобто на етапі аналізу, планування, організації, оцінювання та контролю).

Технологічний компонент культури педагогічної діяльності може бути представлений чотирма зростаючими рівнями:

1. Репродуктивний рівень характеризується тим, що педагог уміє тільки повідомляти знання, тобто розповідати те, що знає сам. Цей рівень властивий людям, які добре знають, але не мають педагогічної кваліфікації.
2. Концептуальний рівень характеризується тим, що педагог, крім «свого» предмета, володіє широкою концептуальною підготовкою у вигляді знання як мінімум концепцій суміжного та психолого-педагогічного блоків, що дозволяють професійно конструювати систему знань.
3. Продуктивний рівень характеризується тим, що педагог додатково до попередніх знань має максимально адекватну сукупність професійних, комунікативних, особистісних властивостей, що дозволяє досягати якісних результатів у процесі навчання й виховання.
4. Інтегративний рівень характеризується тим, що педагог має вищий ступінь продуктивного рівня, володіючи технікою педагогічного спілкування й відповідними якостями особистості, професійно компетентний для того щоби брати участь у колективному процесі виховання концептуального й соціального

видів інтелекту (інтегративного стилю мислення та моральних переконань) учнів.

Отже, технологічний компонент культури - це інтегральна особистісна освіта, що розкриває індивідуальну концепцію змісту професійної педагогічної діяльності та її творчого втілення.

Рівні сформованості індивідуального стилю педагогічної діяльності. Як справедливо відзначає М. Поташник, педагогічна діяльність, будучи сплавом науки й мистецтва, завжди припускає творчість, практично втілювану в нестандартний підхід до рішення проблем; розробка нових методів, форм, прийомів і засобів та їх оригінальних сполучень; ефективне застосування наявного досвіду; удосконалення раціоналізації модернізації відомого відповідно до нових задач; удача імпровізація на основі як точного знання й компетентного розрахунку, так і високорозвиненої інтуїції; уміння бачити «віяло варіантів» рішення однієї й тієї ж проблеми; уміння трансформувати методичні рекомендації, теоретичні напрацювання в конкретних педагогічних діях тощо. Тому основний показник рівня сформованості індивідуального стилю педагогічної діяльності - це показник креативності, спрямованості на активну творчу й перетворюючу діяльність, технологічна підготовленість. Індивідуальний стиль педагогічної діяльності має кілька рівнів формування.

Адаптивний рівень характеризується хитким ставленням педагога до педагогічної реальності, коли цілі й задачі власної педагогічної діяльності визначені ним у загальному вигляді і не є орієнтиром і критерієм діяльності. Ставлення до психолого-педагогічних знань індиферентне, система знань і готовність до їх використання в необхідних педагогічних ситуаціях відсутній. Технологічно-педагогічна готовність визначається в основному відносно успішним рішенням організаційно-діяльнісних задач практичної спрямованості які, як правило, відтворюють власний попередній досвід і досвід колег. Професійно-педагогічну діяльність педагог будує за заздалегідь відпрацьованою схемою, що стала алгоритмом, творчість для нього практично чужа.

Педагог, який має репродуктивний рівень, схильний до стійкого ціннісного ставлення до педагогічної реальності: він більш високо оцінює роль психолого-

педагогічних знань, виявляє прагнення до встановлення суб'єкт-суб'єктних відносин між учасниками педагогічного процесу, для нього властивий більш високий індекс задоволеності педагогічною діяльністю. На відміну від адаптивного рівня в даному випадку успішно вирішуються не тільки організаційно-діяльнісні, а й конструктивно-прогностичні задачі, що припускають цілепокладання та планування професійних дій, прогноз їх наслідків.

Творча активність, як і раніше, обмежена рамками трудової діяльності, але виникають елементи пошуку нових рішень у стандартних педагогічних ситуаціях. Формується педагогічна спрямованість потреб, інтересів, схильностей; у мисленні намічається перехід від репродуктивних форм до пошукових.

Креативний рівень характеризується більшою цілеспрямованістю, стійкістю шляхів і способів професійної діяльності. Помітні зміни, що свідчать про становлення особистості педагога як суб'єкта власної професійної діяльності, які відбуваються у структурі технологічного компонента; на високому рівні сформованості знаходяться вміння вирішувати оціночно-інформаційні та корекційно-регулюючі задачі. Взаємодія педагога з учнями, зі студентами, колегами, оточуючими людьми відрізняється вираженою гуманістичною спрямованістю. У структурі педагогічного мислення важливе місце займають педагогічна рефлексія, емпатія, що забезпечує глибоке розуміння особистості вихованця, його дій і вчинків.

Креативний рівень відрізняється високим ступенем результативності педагогічної діяльності, мобільністю психолого-педагогічних знань, утвердженням відносин співробітництва та співтворчості з учнями та колегами.

Позитивно-емоційна спрямованість діяльності педагога стимулює стійко перетворюючу, активно творчу і самотворчу активність особистості. Технологічна готовність таких педагогів знаходиться на високому рівні, особливого значення набувають аналітико-рефлексивні вміння; усі компоненти технологічної готовності тісно корелюють між собою, виявляючи велику кількість зв'язків та утворюючи цілісну структуру діяльності. У діяльності педагогів важливе місце займають такі прояви творчої активності, як педагогічна імпровізація, педагогічна

інтуїція, уява, що сприяють оригінальному продуктивному рішенню педагогічних задач. У структурі особистості гармонійно поєднуються наукові й педагогічні інтереси та потреби; розвинена педагогічна рефлексія та творча самостійність створюють умови для ефективної самореалізації індивідуально-психологічних, інтелектуальних можливостей особистості.

Отже, технологічна культура, як складовий елемент професійної підготовки майбутнього вчителя трудового навчання, – необхідний компонент творчої самореалізації та професійного самовдосконалення особистості майбутнього фахівця, глибокого та грамотного оволодіння основами освітньої діяльності, готовності до інновацій та новаторства.

Література:

1. Алексейчук І. С. Творчість та особливості інтеграції української системи освіти в Європейський освітній простір //Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки: Зб. наук. праць.–Вип.18. – Київ-Запоріжжя, 2000. – С. 81-86.

2. Державна національна програма “Освіта: Україна ХХІ століття”. – К.: І.С.Д., 1994. – 61 с.

3. Космин В. С.,Харченко В. В. Роль технологического образования в воспитательном процессе обучающихся // Технологическое образование: проблемы и перспективы развития: Материалы Всероссийской научно-практической конференции (17-18 октября 2001г.). Часть 1. – Бийск: НИЦ БПГУ, 2001. – С. 25–31.

4. Лола В.Г., Формування технологічної культури майбутніх учителів трудового навчання Дис. к. пед. наук: 13.00.04 Тернопільський держаний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. – Тернопіль., 2003. – 202 с.

5.Освітні технології: Навч.-метод. посіб. /О. М. Пехота, А. З. Кіктенко, О. М. Любарська та ін. /За заг.ред. О. М. Пехоти. – К.: А.С.К., 2001. – 256 с.

6. Сидоренко В. К., Терещук Г. В., Юрженко В. В. Основи техніки і технології: Навчальний посібник. – К.: НПУ, 2001. – 163 с.

7.Симоненко В. Д. Основы технологической культуры. – М.: Издательство Вентана Граф, 1998. – 268 с.

8.Симоненко В. Д. Технологическое образование и развитие общества // Технологическое образование школьников: состояние, проблемы, перспективы: Материалы межрегиональной научно-практической конференции /Под ред. В. Д. Симоненко. – Брянск: Изд-во БГУ, 2002. – С.7-12.